

Anton Svetina

PRISPEVKI K ZGODOVINI ŠENTRUPERTA PRI BELJAKU

Ko je bila leta 1461 ustanovljena ljubljanska škofija, je bilo dodeljeno po ustanovni listini cesarja Friderika III. tej škofiji tudi beljaško cerkveno okrožje, in to v korist menzi stolnega kapitlja ljubljanske škofije. Beljaško cerkveno okrožje je obsegalo pet župnij, in sicer: Št. Rupert na Blatu (St. Ruprecht am Moos), Sv. Nikolaj v spodnjem predmestju Beljaka (St. Nikolai in der unteren Vorstadt Villachs), Skočidol (Gottestal), Lipa nad Vrbo (Lind ob Velden) in Dvor nad Vrbo (Kranzelhoffen). Prvotna prafara tega cerkvenega okrožja je bila župnija v Št. Rupertu, sedež prafare pa je bil še pred letom 1461 prenešen iz Št. Ruperta k cerkvi sv. Nikolaja v predmestju Beljaka.

O nastanku in o zidavi cerkve v Št. Rupertu je bilo objavljenih nekaj razprav koroških piscev. Henrik Koller opisuje nastanek cerkve v kraju Gradišče (Gratschach), se čudi, da je bila cerkev v Gradišču le 2 km oddaljena od Št. Ruperta ter pride do zaključka, da je bila ta cerkvena sezidana še pred cerkvijo v Št. Rupertu v zvezi z misijonsko dejavnostjo solnograške nadškofije, kar bi odgovarjalo tudi zazidalni tehniki te cerkvice; Koller sklepa na podlagi teh ugotovitev, da je bila ta cerkvena sezidana v drugi polovici 8. stoletja pod misijonarjenjem škofa Virgila. Po reorganizaciji solnograške nadškofije po cesarju Karlu Velikem leta 811 pa je bila ta misijonska cerkvena na neprimernem kraju in so pozidali zaradi boljših prometnih zvez cerkev v Št. Rupertu. Koller meni ob koncu svoje razprave, da je cerkvena v Gradišču najstarejša cerkev v Avstriji.¹

Tu naj bo mimogrede pojasnjen etimološki pomen slovenskega imena kraja Gratschach. Eberhard Kranzmayer² razlaga, da so prebivalci imenovali ta kraj v slovenskem narečju Grače ali Gradče; ti dve imeni pa ne ustrezata slovenskemu izrazoslovju oziroma jezikoslovju. Na karti koroških slovenskih in nemških krajevnih imen profesorja Vl. Klemenčiča³ je v okencu 15 C vrisan kraj Gradišče — Graditschach tik ob avstrijsko-jugoslovanski meji in so po mojem mnenju slovenski prebivalci kraja Gratschach pri Št. Rupertu imenovali tudi ta kraj Gradišče.

Pri opisu zgodovine župnije Št. Rupert dokazuje koroški zgodovinar Gotbert Moro, da župnija Št. Rupert ni bila ustanovljena pred letom 860, ozemlje te župnije pa je takrat obsegalo mnogo več naselij kot danes, ker so takrat pod to župnijo spadali še kraji onstran potoka Suha (Zauchenbach), kakor Skočidol (Gottestal) in Podravlje (Föderlach). Za župnijo Št. Rupert je prvič listinsko izkazan kot župnik (plebanus) leta 1195/1196 Ulrich (Wolricus). Leta 1360 je takratni župnik v Št. Rupertu Janez obljudil, da bo v Skočidolu namestil župnika in kaplana, ki naj oskrbujeta tudi cerkev v Podravljah. Župnija Skočidol je bila torej ustanovljena leta 1360. Pravice nadžupnije, ki jih je uživala šentruperska župnija čez beljaško cerkveno okrožje od njene ustanovitve dalje, pa so bile po navedbah G.

¹ Heinrich Koller, »Die Kirche in Gratschach«, Carinthia I. 1961, str. 176.

² Eberhard Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten, II. Teil, Klagenfurt 1958, str. 91.

³ Vladimir Klemenčič, Koroška, karta in imenik slovenskih in nemških krajevnih imen, Založba Obzorja Maribor 1972.

Mora prenešene polagoma, vsekakor pa pred letom 1437, na župnijo sv. Miklavža v Beljaku, ki je listinsko prvič izkazana leta 1309; to se je zgodilo verjetno iz razloga, ker je zaradi naraščanja mesta Beljaka postala tudi župnija sv. Miklavža v predmestju Beljaka pomembnejša kot oddaljena župnija v št. Rupertu. Šentruperška župnija je postala vikariat šmiklavžke župnije in je prišla skupaj s to župnijo leta 1461 pod ljubljansko škofijo. V letu 1519 se v neki listini imenuje cerkev v št. Rupertu kot *ecclesia filialis šmiklavžke cerkve* pod provizorjem Rutbertom Aichholzerjem. Patronatske pravice nad to župnijo je prvotno imel deželni knez kot lastnik grada in gospostva Landskron, po ustanovitvi ljubljanske škofije pa sta si to pravico delila ljubljanski stolni kapitelj in gospostvo Landskron alternativno. Pravica odvetništva nad to župnijo kakor tudi nad vsemi ostalimi župnijami beljaškega cerkvenega okrožja je bila od vsega začetka v rokah grada in gospostva Landskron.⁴

Grad in gospostvo Landskron leži v neposredni bližini kraja št. Rupert na Blatu (St. Ruprecht am Moos) oziroma blizu župne cerkve v št. Rupertu v severno-zahodnem predelu osojskega jezera. Ker je izvrševanje pravice odvetništva nad župnijami beljaškega cerkvenega okrožja, ki so jo imeli v rokah lastniki oziroma zakupniki grada in gospostva Landskron, najbolj občutil vsakokratni župnik oziroma vikar župnije št. Rupert, naj na tem mestu podam nekaj podatkov o zgodovini tega gradu in gospostva. O tej zgodovini je mnogo člankov v koroških publikacijah, med drugimi so o tem pisali W. Görlich,⁵ Gotbert Moro⁶ in Franz X. Kohla. F. Kohla nastavlja postavitev gradu med leta 1313 in 1351 in je mnenja, da je ime gradu prvič listinsko izkazano v letu 1351. Okoli leta 1500 je postal lastnik gradu in gospostva viteški red sv. Jurija, ki ga je pa leta 1542 zaradi insolventnosti izgubil in ga je tega leta dobil po kupu v last Kristof Khevenhüller pl. Aichelberg, ki je od leta 1543 dalje smel rabiti tudi predikat pl. Landskron. Leta 1542 je grad pogorel in so ga novi lastniki Khevenhüllerji na novo postavili v nadvse krasno in močno stavbo. Khevenhüllerji so ostali lastniki tega gradu in gosposčine do leta 1629, ko je moral takratni lastnik Ivan Khevenhüller zaradi protestantizma zapustiti avstrijske dežele in sta mu bila grad in gospostvo Landskron zaplenjena. Landskron je prišel potem leta 1639 po kupu v last žige Ludvika grofa Dietrichsteina in je ostal v lasti te družine do njegove razrušitve (zaradi strele leta 1813 pogorel).⁷

Valvasor opisuje Landskron takole: Grad in gosposčina Landskron leži v gornji četrti Koroške (med Beljakom in Trgom) neposredno nad Osojskim jezerom visoko na hribu, je nadvse krasna, velika in močna stavba in ima lep razgled. Leta 1269 ga je zavzel (poleg mnogih drugih gradov) češki kralj Otokar.⁸

Če smemo verjeti tej ugotovitvi kronista Valvasorja, pa je mnenje F. Kohla, da je bil ta grad postavljen šele v sredini 14. stoletja, zgrešeno. Zanimivo je tudi ime tega gradu, kar pomeni po naše »krona dežele«. Ker do danes še ni točno ugotovljeno, kdo je dal ta grad pozidati in kdaj, je verjetno dal ta grad postaviti eden od koroških deželnih knezov v 12. ali 13. stoletju in mu dal ime Landskron, da je na ta način pokazal svojo avto-

⁴ Gotbert Moro, *Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*, VIII. Buch, Kärnten 1958, str. 37 ss.

⁵ W. Görlich: *Die Geschichte des Schlosses Landskron*, 1958.

⁶ Gotbert Moro: *Zur Geschichte von Landskron*, Carinthia I, 1964, str. 63 ss.

⁷ Franz X. Kohla, *Kärntner Burgenkunde*, I. in II. del, Celovec 1973.

⁸ Johann Weichard Valvasor, *Topographie Kärntens*, Nürnberg 1688, str. 110.

riteto nad fevdalnim plemstvom koroške dežele, ki je igralo pri upravi dežele važno vlogo.

Deželni knezi so dajali svoje gradove plemiškim družinam v zakup, da so dobivali od teh družin denarna posojila. Tako so imeli grad in gospostvo Landskron v svoji posesti kot zastavni upniki celjski grofje v času od leta 1420 do smrti zadnjega celjskega grofa, ki je bil leta 1456 ubit v Beogradu. Ti zastavni upniki so imeli v rokah tudi vse pravice, ki so bile vezane z fevdalnim gospostvom, med drugim tudi pravico do odvetništva nad vsemi župnijami beljaškega cerkvenega okrožja. Celjski grofje oziroma njihovi oskrbniki pa so pravico do tega odvetništva izkoriščali na ta način, da so zahtevali od cerkvenih podložnikov neupravičene dajatve v naturalijah in pri roboti, zaradi česar so prizadete župnije prosile deželnega kneza, naj zaščiti njihove stare pravice. Cesar Friderik III. je izdal v ponedeljek po dnevu sv. Pavla zborovalca leta 1448 v Pragi listino, s katero je zaščitil pravice župnije sv. Miklavža v predmestju Beljaka in izdal takratnemu oskrbniku gradu Landskron Žigi Kreuzerju ukaz, da ne sme od podložnikov te župnije izterjevati nikakih drugih dajatev kakor odvetščine, ki znaša dva funta denaričev na leto. Slično listino je cesar Friderik III. izdal v ponedeljek pred dnevom sv. Vida leta 1452 v št. Vidu na Koroškem za župnijo št. Rupert.⁹

Leta 1540 je prišlo med ljubljanskim stolnim kapitljem in med meščanskim špitalom v Beljaku do menjalne pogodbe. V kapiteljskem arhivu v Ljubljani je ohranjena listina, s katero je Andrej Grasl, meščan in takratni špitalski mojster meščanskega špitala sv. Duha v Beljaku dne 21. julija 1540 potrdil menjalno pogodbo med ljubljanskim stolnim kapitljem in med meščanskim špitalom v Beljaku, s katero je meščanski špital odstopil svoje posestvo v št. Rupertu, na katerem sedaj sedi Leonhardov sin Jurij, proti posestvu ljubljanskega stolnega kapitlja v Dvoru (Kranzelhoffen), ki ga ima sedaj v zakupu Wolfgang.¹⁰ V zvezi s to menjalno pogodbo je Sebastian Prandt, takratni špitalski mojster meščanskega špitala v Beljaku, dne 17. aprila 1543 izdal potrdilo, da je prejel od ljubljanskega stolnega kapitlja znesek 24 goldinarjev, ker je bila huba v št. Rupertu toliko več vredna kot zamenjalna huba v Dvoru.¹¹ Leta 1545 je stolni kapitelj v Ljubljani oddal to posestvo v zakup. 7. februarja 1545 je namreč stolni kapitelj izdal listino, s katero je potrdil oddajo hube v št. Rupertu, ki jo je kupil od beljaškega špitala, v zakup po kupnem pravu beljaškemu meščanu Kristofu Görtschacherju. V tej listini je navedeno, da se ta huba nahaja južno od kraja Trebinje (Treffen) in da je tam stal poprej tudi mlin, ki ga je potok Trebinjica razdrl. Če ga zakupnik namerava ponovno postaviti, bo moral plačevati vsako leto dva četvertaka (vierling) zdroba. Nadalje so bile v tej listini vpisane dajatve, ki jih je moral po vpisu v urbarju zakupnik letno plačevati, in sicer: 48 krajcarjev v gotovini, 7 četvertakov in eno četrtinko rži, 21 četvertakov in eno četrtinko ovs, pol četrtinke ječmena in pol četrtinke prosa, 3 kokoši, 32 jajc, 2 pleči ter vsako leto šest funtov en šiling ter 14 denaričev zakupnine.¹² Prodajo hube v št. Rupertu stolnemu kapitlju v Ljubljani je potem še potrdil deželni knez nadvojvoda Ferdinand z listino, izdano v Pragi dne 14. avgusta 1546.¹³

⁹ Kapiteljski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju KALj), fasc. 214/9.

¹⁰ KALj., fasc. 213/8.

¹¹ KALj., fasc. 226/3.

¹² KALj., fasc. 224/1.

¹³ KALj., fasc. 214/7.

Dne 13. decembra 1546 je stolni kapitelj v Ljubljani prodal njemu lastno hubo, ki je na eni strani mejila na potok Trebinjica, na drugi strani pa na župnišče, baronu Žigi Khevenhüllerju za 403 funte denaričev. Žiga Khevenhüller pl. Aichelberg je oddal potem to hubo v zakup beljaškemu meščanu Kristofu Görtschacherju.¹⁴

V času reformacije je nova luteranska vera tudi v naših deželah dobivala vedno več pristašev. Za mesto Beljak je znano, da je tam več kot polovica meščanov prestopila v protestantsko vero, da je bila župna cerkev sv. Jakoba v Beljaku več kot trideset let zaprta tako za katoliško kakor tudi za evangeličansko službo božjo, in da je prišlo v tem mestu večkrat do prav revolucionarnih verskih neredov med prebivalstvom. Pa tudi na podeželju je protestantizem hitro napredoval. Člani družine Khevenhüller, ki so postali leta 1542 lastniki gradu in gospostva Landskron, so bili pripadniki nove vere. Ker so kot fevdalni gospodje imeli v svojih rokah vso upravno-politično in sodno oblast, so vplivali tudi v verskih zadevah na svoje podložnike, kar se je poznalo posebno v župnji št. Rupert, kjer se je nahajal grad Landskron in kjer je veliko število kmečkega prebivalstva prestopilo k luteranski veri. Pa tudi protireformacija v št. Rupertu in okolici ni popolnoma uspela, ker je mnogo prebivalcev ohranilo svojo novo vero v ilegali dalje, saj je bila tu za časa vladanja cesarja Jožefa II. ustanovljena ena prvih evangeličanskih cerkvenih občin na Koroškem, ki je stela ob ustanovitvi 1781 duš.¹⁵

Pa vrnimo se k dogajanjem v 16. stoletju. Ko je leta 1568 poslal ljubljanski stolni kapitelj dva člana svojega kolegija na vizitacijo župnij beljaškega cerkvenega okrožja, jima je izdal 3. maja pismeno instrukcijo, v kateri jima je med drugim naložil, naj ugotovita, ali so vsi vikarji na sedežih beljaških župnij katoliške veroizpovedi.

27. maja 1589 je lastnik gosposčine Lamdschron grof Jernej Khevenhüller tožil ljubljanski stolni kapitelj na plačilo dveh goldinarjev, ki jih je morala plačevati župnija sv. Miklavža v Beljaku kot odvetščino nad vsemi župnijami beljaškega cerkvenega okrožja. Stolni kapitelj v Ljubljani je na to tožbo dal tale odgovor: Grof Jernej Khevenhüller je kljub temu, da šmiklavžka fara plačuje dva goldinarja odvetščine, dal cerkev v št. Rupertu zapleniti in je tam pred nekaj leti nastavljal protestantskega predikanta. Ravnotako je dal njegov oče Jurij Khevenhüller kot lastnik gradu Vernberk zapleniti pred leti cerkev v Skočidolu (Gottestal), odstavil je tam katoliškega duhovnika in namestil luteranskega, ki je potem prodal najlepši travnik, last cerkve, za 100 goldinarjev. Ta grof Jernej Khevenhüller odstavlja sedaj tudi katoliške vikarje v župnijah Dvor (Kranzelhoffen) in Lipa (Lind). Stolni kapitelj predlaga, naj bi nadvojvoda Karl imenoval za razsojo tega spora tri komisarje, in sicer prošta v Velikovcu Gregorja Lapidra, deželnega upravitelja Koroške Ivana pl. Bosego in deželnega vice-doma za Koroško Hartmana Zieglla, ki naj v mestu Beljaku določijo primerno mesto in v stvari razsodijo.¹⁶

Dne 20. septembra 1586 je ljubljanski stolni kapitelj vložil pismo pritožbo na takratnega deželnega glavarja grofa Jerneja Khevenhüllerja, v kateri navaja, da je oskrbnik grada in gosposčine Landskron Amblacher v župnji Lipa pobral od cerkvenih podložnikov davek in zakupnino v znesku 11 goldinarjev, v župnijah št. Rupert in Skočidol pa je odstavil tam-

¹⁴ KALj., fasc. 224/1.

¹⁵ Gotbert Moro, Erläuterungen . . . , str. 43.

¹⁶ KALj., fasc. 177/35.

kajšnje katoliške vikarje in je na njihovo mesto postavil luteranske predikante, kar dela tudi pri podružničnih cerkvah. Na to pritožbo je izdal nadvojvoda Karl dne 2. marca 1589, torej po dveh in pol letih, grofu Khevenhüllerju ukaz, naj kot advocatus (odvetnik) čez vse župnije beljaškega cerkvenega okrožja štiti tamkajšnje vikarje, v nasprotnem primeru bo dal cerkev v Št. Rupertu in druge podružnične cerkve zapleniti in si jih bo nasilno prilastil, katoliški veri protivne predikante pa bo dal po svoji volji (nach gefallen) zapreti. Nadvojvoda Karl je izdal istega dne, tj. 2. marca 1589 tudi dedičem pokojnega grofa Jurija Khevenhüllerja ukaz, naj štiti jo cerkev sv. Marjete v Skočidolu, ker je njihov pokojni bratranec tam zapolnil eno cerkveno njivo in jo dal prodati.¹⁷

Župnija Št. Rupert je imela v tisti dobi šest podružničnih (filialnih) cerkev in sicer:

1. Cerkev sv. Ulriha v Stahovičah (Stachowitz).
2. Cerkev sv. Andreja v vasi v samem Landskronu.
3. Cerkev sv. Filipa in sv. Jakoba pod Landskronom v Gradišču (Gratschach).
4. Cerkev sv. Mihaela (šmihel, St. Michael).
5. Cerkev sv. Jerneja ob Osojskem jezeru (St. Bartlmä).
6. Cerkev sv. Ožbolta (St. Oswald).

29. avgusta 1589 se je vikar in škofijski komisar pri sv. Miklavžu v predmestju Beljaka Anton Strohmeier pl. Eberau pritožil na ljubljanski stolni kapitelj, da prepoveduje lastnik grada in gosposčine Landskron grof Jernej Khevenhüller katoliško bogoslužje v nekaterih filialnih cerkvah; naj se izvršijo v tem pogledu poizvedbe pri vseh župnijah beljaškega cerkvenega okrožja.

V škofijskem arhivu v Ljubljani so ohranjeni urbarji, ki so jih sestavili za župno nadarbino v Št. Rupertu leta 1572 takratni vikar Sebastian Močeradnik, leta 1582 in leta 1609 pa takratni vikar Sebastian Molbwurmb (tudi Molwurmb in Moltwurmb). V urbarju iz leta 1582 je vikar obrazložil vrednost denarja, ki je bil takrat v obtoku, takole: 90 oglejskih novčičev je vrednih 240 belih denaričev ali en goldinar v kovancih, to je 60 krajcarjev. En krajcer je bil torej vreden en in pol oglejskega novčiča. Pol oglejskega novčiča je vredno toliko kot en črni denarič, en oglejski novčič (Agler) je torej vreden dva črna denariča. V urbarju iz leta 1609 navaja vikar Molbwurmb, da so »pri nas na Koroškem« (podčrtal A. S.) štirje oglejski novčiči vredni tri krajcarje. Če so ti urbanski vpisi točni, se je vrednost domače valute napram vrednosti oglejske valute nekoliko zmanjšala, po naši današnji terminologiji devalvirala. V urbarju iz leta 1609 so naznačene tudi mere za žito: tri dvoriščne mere (Hofmass) ali tri vedra merijo en beljaški četvrtak (vierling). V urbarju iz leta 1582 pa je bilo predpisano, da morajo vsi vikarji beljaškega cerkvenega okrožja dati vikarju pri sv. Miklavžu na nedeljo Quasimodo geniti vsak po 4 krajcarje, cerkovniku pa vsak po 2 krajcarja. Vsak teh vikarjev je tudi obvezan, da pride na dan sv. Rešnjega telesa in na dan šmiklavža k cerkvi sv. Miklavža v Beljak.

Kakor je bilo že zgoraj povedano, tudi v dobi protireformacije v župniji Št. Rupert še dolgo ni prišlo do verskega pomirjenja. Na gradu Landskron je gospodaril kot oskrbnik Krištof Schneeweiss, vnet protestant, ki je imel zaslonbo pri svojih protestantskih gospodarjih, grofi Khevenhüller, in se ni brigal za nobene predpise protireformacijske komisije. Značilno po svoji

¹⁷ KALJ., fasc. 223/13.

vsebinski je že pismo, ki ga je pisal dne 27. marca 1601 oskrbnik Schneeweiss vikarju župnije št. Rupert Sebastijanu Moldwurm o zadevah župne cerkve v št. Rupertu: 1. Ker je inventar župne cerkve star in ga je potrebno obnoviti, ni stvar gosposčine, da bi kaj prispevala k tem stroškom, temveč je treba nov inventar plačati iz cerkvenega denarja. 2. Ni stvar gosposčine, da bi morala po sodnem biriču siliti prebivalstvo k temu, da bi hodilo v cerkev; župnik ima cerkovnika, ki naj po starem običaju zvoni. 3. Pravilno je, da cerkveni ključarji porabijo denar za cerkvene potrebščine. 4. Lastnik gosposčine je odklonil vsakršno podporo vikarju v št. Rupertu.¹⁸

Vikar in škofijski komisar v Šmiklavžu Anton Strohmeier pl. Eberau je poslal leta 1612 stolnemu kapitlju v Ljubljano statistiko, iz katere je razvidno, da je bilo tega leta v župniji št. Rupert od 108 kmetij 56 katoliških in 31 protestantskih. Istočasno je Strohmeier poročal stolnemu kapitlju o težavah v cerkvenih zadevah beljaškega cerkvenega okrožja in je med drugim navajal, da je dal oskrbnik grada in gospostva Landskron Krištof Schneeweiss nasilno in brez dovoljenja pokopati na pokopališču nekatoliško mater in dva otroka ter da se noče odzvati vabilu protireformacijske komisije, da bi prišel na zaslišanje v Gradec.¹⁹

Slično poročilo je poslal leta 1612 stolnemu kapitlju v Ljubljano tudi vikar v št. Rupertu Moltwurm; v tem pismu navaja, da živi v župniji še vedno mnogo protestantov in našteva osebe višjih stanov, ki živijo v njegovi župniji, to so: Oskrbnik grada Landskron Krištof Schneeweiss, ki sam drugim vernikom pridiga, protipisar koroških deželnih stanov za mitniške dohodke na Jezernici Jakob Otto, žena in otroci komornika Zachariasa, ki je sam zbežal iz dežele, ter svobodnjak Mihael Köchel ali Moser, ki druge hujška.²⁰ Vikar Sebastijan Moltwurm pa je moral na ukaz ljubljanskega stolnega prošta Andreja Kralja sestaviti poseben seznam protestantov v svoji župniji, v katerem med plemenitaši našteva iste osebe, kakor so zgoraj navedene. Moltwurm navaja, da ti plemiči menijo, da jim ni treba hoditi h katoliški spovedi in obhajilu. V župniji je še 58 luteratov s svojimi družinami, med njimi 8 kočarjev. Ob Osojskem jezeru živi v koči brat Moltwurmovega cerkovnika z imenom Urban Schuster, ki je hudoben in zloben luteranec in ki na zvit način brani pokornežem, ki hodijo k maši in so pristaši katoliške vere, da bi hodili v cerkev ter jih zmerja; tega zlobneža bi se moralo zapreti, ker se vsi katoličani zoper njega pritožujejo.²¹

V začetku leta 1618 je bil postavljen v župniji št. Rupert nov vikar Blaž Schwär (Žver), ki je izstavil reverz o svoji nastavitvi vdovi Regini Khevenhüller, ki je bila po smrti svojega moža Jerneja postavljena za varuhinjo svojih nedoletnih sinov Ivana in Bernharda. Pokojni Jernej Khevenhüller je imel tele naslove: Graf zu Franckenburg, Freyherr auf Landskron und Wehrnberg, Freyherr auf Hohen Osterwitz und Carlsberg, Erblandstallmeister in Kärnten, Einer Er. Landschaft daselbst bestellter Landsobristen und Burggrafen zu Clagenfurth (grof Frankenburgski, baron na Landskronu in Vernberku, baron Visokoojstrški in Karlsberški, dedni deželni dvorni konjušnik na Koroškem, postavljen deželni polkovnik koroških deželnih stanov in grajski poveljnik v Celovcu).²²

12. junija 1618 je vikar in škofijski komisar v Beljaku Strohmeier poročal škofiji v Ljubljano, da je oskrbnik grada in gospostva Landskron Schnee-

¹⁸ KALj., fasc. 173/8.

¹⁹ KALj., fasc. 217/10.

²⁰ KALj., fasc. 224/1.

²¹ KALj., fasc. 173/13.

²² KALj., fasc. 173/29.

weiss zapustil deželo, potem ko je izropal vse cerkve.²³ Toda veselje vikarja Strohmeierja nad odsotnostjo oskrbnika Schneeweissa je bilo preuranjeno, ker se je imenovani oskrbnik vrnil nazaj na grad Landskron. V začetku leta 1619 je namreč beljaški vikar Anton Strohmeier vložil zoper oskrbnika Kristofa Schneeweissa tožbo pri deželnem glavarju v Celovcu, v kateri navaja tole: Schneeweiss je dal nasilno odpreti župno cerkev v št. Rupertu in je dal tam pokopati svojega najmlajšega otroka po protestantskem obredu; dne 15. novembra 1618 je brez dovoljenja dal pokopati izgnanega luteranskega predikanta Adama Schwingerja iz Jezernice (Seebach). Na pokopališču v Vrbi (Velden), ki je podružnica župnije Dvor, je dal pokopati ženo skrivnega protestantskega predikanta in mizarja proti Strohmeierjevi volji in proti volji tamkajšnjega vikarja. Tožnik zahteva v tožbi, naj toženec Schneeweiss plača 400 zlatnikov v zlatu kot odškodnino. Ta tožba je bila dostavljena toženemu Schneeweissu dne 22. 4. 1619 in je na njo odgovoril dne 17. 1. 1619 tole: Tožbenemu zahtevku se oporeka; umrli otrok je bil krščen v Paternionu, ker je bil vikar v št. Rupertu takrat odsoten, kar pa se tiče pogreba otroka, je cerkovnik sam odprl cerkev in so tam pokopani že štirje moji otroci. Na ta odgovor toženca je pravni zastopnik tožnika repliciral takole: Če je bil šentruperski vikar dne 19. 7. 1618, ko je bil otrok krščen, odsoten, bi bil Schneeweiss lahko poklical kateregakoli drugega duhovnika beljaškega cerkvenega okrožja – ker župnik iz Paterniona, ki spada pod solnograško nadškofijo, nima v območju deželnega sodišča gospostva Landskron nikake jurisdikcijske pravice. Kar se tiče samega krsta, ki je bil izvršen v grajskem poslopju, se je ta vršil brez vseh predpisanih ceremonij, brez blagoslovljene vode, brez posvečenih cerkvenih posod, v njegovi domači obleki na protestantski način, ob navzočnosti nekatoliških botrov, ki so obljubili, da bodo otroka vzgojili v njihovi luteranski veri in so s tem zagrešili močno bogokletstvo. Kako je ta tožba končala, iz arhivskih virov ni razvidno, smemo pa sklepati, da je bil toženi grajski oskrbnik Schneeweiss kaznovan. Škofijski komisar Anton Strohmeier je namreč v zvezi s tem krstom po dveh letih tožil dne 4. julija 1621 paternionskega župnika Kristofa Wazina. Toženi župnik se je takole zagovarjal: Priznava, da je otroka krstil v gradu Landskron, ni pa čakal na svojega cerkovnika, ker je bil otrok zelo slaboten. Oče otroka Schneeweiss je obljubil, da bo vse iz tega nastale neprilike trpel sam, zato se je toženec na to zanesel in je pripravljen prositi za odpuščanje. Tožnik Strohmeier je to ponudbo sprejel, nakar je toženec izrekel pred dvema pričama ustmeno opravičilo, Strohmeier pa si je pridržal pravico, da škofijski ordinariat izreče tožencu disciplinsko kazen.²⁴

Leta 1618 postavljeni vikar Blaž Žver ni dolgo izvrševal te funkcije v župniji št. Rupert, ker arhivski viri označujejo za leto 1619 že novega vikarja Ludvika Zimmermana (Cimerman). Zimmerman je namreč 28. oktobra 1626 naslovil na škofijski ordinariat v Ljubljani prošnjo, naj se ga razreši župnikovanja v št. Rupertu, ker je že 7 let na tem službenem mestu. Za njegovo mesto je prosil duhovnik Maksimiljan Meyer. Lastnik grada in gospostva Landskron je prezentiral na to mesto svojega duhovnika Adama Krajniča. O tem je poročal ljubljanskemu stolnemu kapitlju vikar in škofijski komisar pri Šmiklavžu Wolfgang Loser tole: Grof Ivan Khevenhüller je za vikarja v št. Rupertu prezentiral svojega duhovnika Adama Krajniča, ki je bil dolgo vrsto let župnik v Kostanjah (Köstenberg), ki so

²³ KALj., fasc. 217/11.

²⁴ KALj., fasc. 173/31.

oddaljene dve milji od Beljaka in spadajo pod jurisdikcijo salzburške nadškofije, star je 60 let in je zadosti kvalificiran. Ker hoče imeti mirno župnijo, ga priporočam. Drugi prosilec Maksimiljan Mayer pa moralno ni kvalificiran, ker se tako napije, da ne more odpreti ust in se je že nešteto krat zgodilo, da so morali zaradi njega bolniki umreti brez spovedi in obhajila. Poslal sem mu sicer po selu cerkvene ključe, ni se pa poboljšal. Ima priležnico s tremi otroki v javni gostilni in z njo ravna tako pohujšljivo, da ni za popisati. Ker ga nisem hotel instalirati, je prišel k meni v župnišče in me žalil in mi grozil, da me bo naznanil, češ da jaz hodim iz gostilne v gostilno in da popivam, kar pa ni res. Predno pa je bilo župnijsko mesto v št. Rupertu definitivno zasedeno, je trajalo še več kot pol leta. V pismu z dne 6. februarja 1627 je grof Ivan Khevenhüller, ki je bil postal medtem polnoleten in ki je po svojem pokojnem očetu Jerneju Khevenhüllerju prevzel lastništvo grada in gosposčine Lamdschron ter vse njegove naslove, med drugim naslov in funkcijo dednega dvornega konjušnika za Koroško in članstvo v velikem odboru (grosser Ausschuss) koroških deželnih stanov, ponovno prezentiral svojega kandidata Adama Krajniča. 13. junija 1627 poroča duhovnik Maksimiljan Meyer stolnemu kapitu v Ljubljano, da je po priporočilu nadduhovnika v Beljaku sicer zasedel župnijo v št. Rupertu, da ga pa vikar in škofijski komisar Wolfgang Loser v Beljaku noče investirati, pa tudi grof Khevenhüller je dal župnišče zapreti in mora stanovati v gostilni. 12. 8. 1627 škiklavžki vikar Loser obširno poroča kapitu v Ljubljano, da je sicer slovesno instaliral Maksimiljana Mayerja za vikarja v št. Rupertu, da mu pa grof Ivan Khevenhüller in njegov oskrbnik Schneeweiss še vedno zapirata župnišče ter ga prikrajšujeta na njegovih dohodkih, pa tudi sam Meyer je pisal kapitu v Ljubljano, da grof Khevenhüller še vedno zapira župnišče in hujska farane, da mu ne dajo desetine in drugih dajatev, sam pa mora hoditi od hiše do hiše, da se preživlja. Šele 26. avgusta 1627 je grof Khevenhüller privolil v poravnavo, ker je njegov prezentiranec Krajnič prostovoljno odstopil, toda brez prejudica za obojestranske pravice.²⁵

Leta 1629 sta morala grof Ivan Khevenhüller ter njegov dolgoletni oskrbnik na gradu Lamdschron Krištof Schneeweiss kakor vsi ostali protestantski plemiči za vedno zapustiti vse avstrijske dežele.

Na župnijskem mestu v št. Rupertu je vikarja Maksimiljana Mayerja nasledil vikar Lovrenc Fuchs, ki je po arhivskih virih izkazan na tem mestu od leta 1632 do leta 1652. Pa tudi proti temu vikarju so se vrstile razne pritožbe od strani faranov z ozirom na njegovo obnašanje. Dne 15. septembra 1635 piše Janez Planinc, kanonik in kapiteljski upravnik v Ljubljani škiklavžkemu vikarju in škofijskemu komisarju Leonardu Muleju med drugim tole: Kar se tiče Lovrenca, vikarja v št. Rupertu, se mu daje še rok do sv. Mihaela pod zapretilom kazni štirih zlatnikov in se temu vikarju od strani kapitlja naroča, da odustane od vsake objestnosti.²⁶ Dne 29. maja 1637 je Jurič Holzman, javni notar in zapriseženi odvetnik v Beljaku, na ukaz ljubljanskega stolnega kapitlja zasliševal priče v pravdi, v kateri so farani v št. Rupertu tožili svojega vikarja Lovrenca Fuchsa zaradi raznih nerednosti in kaznivih dejanj, med drugimi: Dvakrat zaradi pijanosti ni bral maše in v nedeljo tudi ni pridigoval, ker je bil še vedno pijan in se take nerednosti dogajajo večkrat. Ko bi moral krstiti dva otroka, so ga morali iti iskat v Beljak, kjer je popival in je potem enega otroka v pijanosti krstil, drugi pa je že prej umrl. Treh otrok ni hotel krstiti, ker botri pri

²⁵ KALj., fasc. 175/2.

²⁶ KALj., fasc. 175/4.

krstu niso hoteli povedati imen očetov, tako da so morali enega otroka krstiti v Osojah, druga dva pa v Šmiklavžu pri Beljaku. Osemnajstletni sin neke kmetice je umrl brez spovedi in obhajila kljub temu, da je bil vikar trikrat k njemu poklican. Vikar se je zagovarjal, da je moral brati mašo enkrat v drugem kraju, drugič je bil prevelik sneg, tretjič pa ga niso več klicali.²⁷

Iz tega časa je ohranjen tudi urbar župnije št. Rupert²⁸, ki daje tole sliko: Cerkev v št. Rupertu ima v lasti 4 kmetije, 3 domce in dve koči ter 12 travnikov in njiv; dohodek v denarju znaša 84 goldinarjev 52 krajcarjev ter pol denariča, v naturalijah pa 10 meric pšenice in 5 četrtakov ovs. Cerkev plačuje deželi letno na davku in kontribuciji 63 goldinarjev 30 krajcarjev dva denariča. Tri podružnične cerkve in sicer v Šmihelu, pri sv. Andražu in pri sv. Ulriku imajo v svoji lasti 2 kmetiji, 1 domec in eno kočo ter 6 njiv; dohodki v denarju teh treh cerkev znašajo 29 goldinarjev, 4 krajcarje, 3 denariče, v pridelkih pa prejema cerkev v Šmihelu 3 četrtake rži in 6 četrtakov ovs, cerkev pri sv. Andražu 1 četrtak rži in 2 četrtaka ovs, cerkev pri sv. Ulriku pa 2 četrtaka rži in 4 četrtake ovs. Na davku in kontribuciji morajo te tri cerkve plačevati deželi 26 goldinarjev, 32 krajcarjev in dva denariča.

Leta 1646 je postal novi vikar župnije št. Rupert Sebastijan Kveder, ki je služboval na tem mestu do svoje smrti leta 1679, torej 33 let. 20. junija 1652 ga je ljubljanski stolni kapitelj pozval, naj pride v Ljubljano na izpit, ki ga je potem opravil. Iz vizitacijskega zapisnika, ki ga je dne 21. septembra 1655 ob priliki vizitacije koroških župnij sestavil generalni vikar ljubljanske škofije Filip Terpin, je razvidno, da je bil Sebastijan Kveder doma v Poljanah na Koroškem na območju salzburske nadškofije, ordiniran je bil na naslov kanonikov v labotski dolini, duhovnik je 17 let, služboval je najprej v svoji škofiji, sedaj je že osmo leto v župniji št. Rupert. Zgoraj označeno ordinacijo je prejel 27. maja 1637, ljubljanski stolni kapitelj pa ga je namestil v št. Rupertu dne 8. marca 1646. Ko je prišel na faro, mu tedanji oskrbnik gospostva Landskron Kristijan Puchberger ni hotel odpreti župnišča in je moral poiskati stanovanje v sosednji hiši. Predno so mu odprli župnišče, je moral podpisati pridržek (Reversales), ki ga je sestavil grajski oskrbnik, v katerem je bilo zapisano, da ima gosposčina Landskron patronatske pravice in pravico do dohodkov tega beneficija. V tem vizitacijskem zapisniku so vpisani tudi podatki o velikosti župne cerkve v št. Rupertu, ki je bila 19 vatlov visoka, 34 vatlov dolga in 18 vatlov široka (vatele je meril okoli 77 cm).²⁹

Dne 27. januarja 1659 je ljubljanski škof Oton Friderik grof Buchheim potoval skozi Beljak in tam imel razgovor z lastnico grada Landskron Ano grofico Dietrichstein ter ji izdal pismeno potrdilo o ponovni posvetitvi kapele v gradu Landskron, ki je zaradi pokopavanja protestantskih članov družine Khevenhüller ostala do tega časa neposvečena.³⁰

Dne 29. oktobra 1668 je vikar in škofijski komisar pri sv. Miklavžu v predmestju Beljaka Walscher izvršil vizitacijo župne cerkve v št. Rupertu in njenih podružnic in ugotovil tole:³¹ V št. Rupertu se nahaja sredi pokopališča kapela sv. Mihaela. Cerkveni obračuni se vršijo v hospicu sv. Andreja. Župnišče je bilo pred približno dvema letoma močno porušeno in se

²⁷ KALj., fasc. 175/5.

²⁸ KALj., fasc. 22/9.

²⁹ KALj., fasc. 22/10.

³⁰ KALj., fasc. 93/60.

³¹ KALj., fasc. 175/28.

s pomočjo dohodkov cerkve in s prispevki faranov gradi na novo. Nadzorstvo nad gradnjo vršijo vikar in cerkveni ključarji brez sodelovanja gospodstva Landskron, ki ni ničesar prispevalo. Cerkevna ključarja sta Jurij Weisman in Lavrencij Schbinger. Pri filialnih cerkvah je vizitator ugotovil tole: 1. Cerkev sv. Ožbolta Mučenika, ki leži na griču, je bila pred sedmimi leti zaradi požara močno poškodovana, sedaj so jo malo popravili, ni pa še pobeljena; streha pa je popravljena. Ima en zvon, ki pa še ne zveni čisto. Nima nikakih dohodkov in jo vzdržujejo le s podporami. 2. Cerkev sv. Jerneja pri Osojskem jezeru ima za doto travnik, ki leži okoli cerkve in ki donaša cerkvi letno pol imperiala, kakor je to povedal navzoči cerkveni ključar Martin Kipser. Vizitator je pozval okoliško prebivalstvo, naj v roku dveh do treh let popravijo cerkev, nakar so obljubili, da bodo najprej popravili vsaj streho. Vikarju je vizitator naročil, naj jih pri tem večkrat nadzoruje. 3. Cerkev sv. Andreja pod gradom Landskron. Ta podružnica ima 50 goldinarjev letnih dohodkov, po odplačilu vseh obveznosti ostane cerkvi 7 goldinarjev. Imajo dva cerkvena ključarja, Matijo Webra in Matijo Prantnerja, to pa skupaj s podružnicama sv. Mihaela in sv. Ulrika; ti dve cerkveni občini pa prosita, naj bodo za vsako teh treh podružnic ločeni cerkveni ključarji, kar pa oskrbnik gosposčine Landskron ne dovoli. 4. Cerkev sv. Filipa in sv. Jakoba v naselju Gradišče (Gratschach). Tu manjka vse, le nad zidovi in nad streho sta nameščena dva zvonova. Cerkveni ključar Gašpar Prantner je izjavil, da ima cerkev malo dohodkov, da pa so pripravljeni, vse popraviti in upajo, da bo dal tudi lastnik gosposčine Landskron svojo pomoč. 5. Cerkev sv. Mihaela nadangela je ravnotako popolnoma opustošena in nima razen zvonov ničesar. 6. Cerkev sv. Ulrika v naselju Stahoriče (Stäkoritsch). Tudi ta cerkev je opustošena.

Po smrti vikarja Sebastijana Kvedra je tedanji lastnik grada in gospodstva Landskron Franc Adam grof Dietrichstein dne 20. 7. 1679 na njegovo mesto prezentiral Mihaela Joviča (tudi Jovio, Jouig), ki ga je nato potrdil tudi ljubljanski stolni kapitelj; vikar Jovič je dne 15. 8. 1679 poslal kapitlju v Ljubljano reverz o svoji namestitvi. Vikar Jovič je ostal na tem mestu do 13. 1. 1687, ko se je sam odrekel službi in se vrnil pod akvilejsko škofijo. Njegovo mesto je zasedel Matej Graf, do tedaj kaplan v Himelbergu, ki je dne 8. 2. 1687 poslal ljubljanskemu stolnemu kapitlju reverz o svoji namestitvi. Pa tudi vikar Graf ni dolgo zdržal na tem službenem mestu, ker je leta 1691 sam odpovedal službo. Na njegovo mesto je bil prezentiran salzburski duhovnik Pavel Weller.³²

Iz leta 1690 je ohranjena specifikacija o vrednosti premoženja in o dohodkih vseh župnij beljaškega cerkvenega okrožja. Premoženje župnije št. Rupert je bilo po tej specifikaciji precenjeno na 3000 goldinarjev, dohodki vikarja pa na 150 goldinarjev; premoženje župne cerkve je bilo ocenjeno na 750 goldinarjev.³³

Tudi vikar Weller ni dolgo služboval v št. Rupertu; po arhivskih virih je namreč za leto 1698 izkazan kot šentrupertski vikar Janez Baräth, ki pa je že v začetku leta 1699 abdiciral. Na njegovo mesto je lastnik gradu Landskron Franc Adam grof Dietrichstein prezentiral Matijo Winklerja.³⁴ Pri njegovi namestitvi je prišlo do spora med vikarjem in škofijskim komisarjem pri sv. Miklavžu v predmestju Beljaka Jakobom Geigerjem in med te-

³² KALj., fasc. 175/38, 40, 41, 42 in 47.

³³ KALj., fasc. 71/9.

³⁴ KALj., fasc. 206/4.

danjim oskrbnikom gospodstva Landskron, ker ga je le-ta brez vednosti beljaškega nadžupnika vpeljal v župnijo.³⁵

V juniju leta 1712 je ljubljanski škof Frančišek grof Kauniz izvršil vizitacijo župnij beljaškega cerkvenega okrožja in je v župniji št. Rupert ugotovil tole: Za vikarja je Matija Winkler, Korošec iz Vrbe, star 40 let, ki je bil ordiniran v Gornjem gradu na naslov gradu Vrba ob Vrbskem jezeru, last grofov Dietrichstein; duhovnik je 15 let, od tega je služboval tri leta v Velikovcu, pol leta je bil kaplan v župniji sv. Miklavža v Beljaku, v sedanjih službi je 12 let, prezentiran je bil od grofa Dietrichsteina, njegovi dohodki pa znašajo okoli 300 goldinarjev na leto. Faranov je okoli 1000. Za cerkovnika je Karol šmort, podložnik gosposčine Landskron, ki ga je postavil na to mesto oskrbnik tega gospostva pred štirimi leti. Ima tele dohodke: od krsta dobi dva groša, od poroke 17 krajcarjev, od pogreba en groš, za obhajanje bolnika dva groša, od poljskih pridelkov prejema 7 četrtink pšenice in 4 četrtinke pšenične moke.³⁶

Vikar Matija Winkler je v začetku leta 1713 zbolel, kjer je bil na njegovo mesto postavljen Franc Ksaver Huber, ki je dne 17. 4. 1713 izstavil reverzalije o svoji namestitvi in dal pismeno obljubo, da bo svojega prednika Matijo Winklerja vzdrževal iz svojih dohodkov. Vikarja Franca Huberja je v posebnem spričevalu priporočal Matija Graser, arhidiakon akvilejske škofije in mestni župnik v Beljaku, ki je potrdil, da je bil Huber tri leta njegov kaplan in da je eno leto nadomeščal župnika pri fari sv. Martina nad Beljakom.³⁷

Zboleli vikar Matija Winkler je kmalu nato umrl, ker se je vršila dne 13. julija 1713 inventarizacija njegove zapuščine, ki jo je izvršil nadžupnik pri sv. Miklavžu v predmestju Beljaka Jakob Geiger ob navzočnosti oskrbnika gradu Landskron Sebastijana Lichtenfelserja in nepristranskih cenilcev Vida Struggla, gostilničarja pri sv. Andreju in Rupa Schronizerja, dvornega mlinarja na Jezernici. Premičnine so bile preценjene na 272 goldinarjev 35 krajcarjev, dolgovi so znašali 376 goldinarjev 30 krajcarjev, tako da je primanjkljaj znašal 103 goldinarje 5 krajcarjev. Vrednost konja so cenilci precenili na 50 goldinarjev, vrednost krave pa na 10 goldinarjev.³⁸

Ponovno je prišlo do spremembe na sedežu župnije št. Rupert v letu 1718. Vikar Franc Huber je namreč 7. novembra 1717 umrl. Na njegovo mesto je bil imenovan duhovnik Janez Adam Pistl, doma iz Coldauna pri Gradcu na Štajerskem, ki pa je imel pri izvrševanju svojega poklica težave, ker ni bil popolnoma vešč slovenskega jezika. V zvezi s temi težavami je vikar Pistl dne 25. maja 1722 poročal stolnemu kapitlju v Ljubljano takole: »Quod curato quodam Subvicario ad S. Rupertum moderno tempore peritica Sclavonicae linguae ad Claviatorum copiam summe necessaria sit. (Nujno potrebno je, da je vsak duhovnik na delovnem mestu vikarja pri št. Rupertu po predpisih navodil za cerkvene ključarje v sedanjem času vešč slovenskega jezika). Ko sem jaz po priporočilu grofa Dietrichsteina prišel na to mesto, je bila tovarna žeblijev na Jezernici tako razrušena, da je večina delavcev odšla, in so si morali poiškati druge službe. Ko pa je plemeniti gospod Seidtner to tovarno na novo pozidal in so jo zasedli mnogi delavci, ki niso bili vešč nemškega jezika, jaz pa nisem vešč slovenščine, mi je pri dušebrižništvu pomagal pokojni vikar Nadloga.«³⁹

³⁵ KALj., fasc. 176/15.

³⁶ KALj., fasc. 158/3.

³⁷ KALj., fasc. 176/16 in 18.

³⁸ KALj., fasc. 222/3.

³⁹ KALj., fasc. 176/23 in 29.

Vikar Nadloga je bil prvotno vikar v župniji Skočidol, od koder je bil premeščen za vikarja in škofijskega komisarja pri sv. Miklavžu v predmestju Beljaka in je kot tak aprila leta 1722 umrl. Na njegovo mesto je bil postavljen šentrupertski vikar Janez Adam Pistl. Za vikarja v št. Rupertu pa je bil prezentiran duhovnik Nikolaj Weis, ki pa je tudi imel nekaj težav v zvezi z znanjem slovenskega jezika. Njegovo imenovanje je mestni župnik v Beljaku Jožef Egidij Kermayr najprej priporočal, potem pa svoje priporočilo ljubljanskemu stolnemu kapitlju v dveh pismih preklical. V prvem pismu piše med drugim: »Ego autem assertum Domini Weis cum pluribus in dubium magnum revoco, tum quia non scitus Sclavonicum idioma unquam bene exercuisse, tum etiam ipsemet dixit, et fassus est, se quidam intelligere non vero loqui posse hoc idioma: eum autem in confessionibus excipiendis non tantum requiretur, ut quis intelligat, sed ut etiam sciat poenitentes admonere, corrigere, instruere et interrogare, quod plerumque apud similes fieri debet, adeoque eum loqui se non posse fateatur...« (Preklicujem svoje priporočilo za gospoda Weisa z mnogimi drugimi, ki o njem zelo dvomijo, ker se ni le nevešč slovenskega jezika z njim posebno mnogo vadal, temveč je tudi sam izjavil in je o tem prepričan, da sicer razume ta jezik, ne zna se pa v njem dobro izražati. Pri spovedovanju pa ni samo potrebno, da nekdo kak jezik razume, temveč da lahko tistim, ki se kesajo, pomaga, jih popravlja, jih poučuje in jih izprašuje, kar je skoraj pri vseh potrebno; ker je torej sam priznal, da ne zna slovensko govoriti...).« V drugem pismu z dne 11. junija 1722 pa Kermayr na dolgo razlaga, da je v št. Rupertu potreben duhovnik, ki zna slovensko. Tudi dosedanjí vikar v št. Rupertu Janez Adam Pistl je sporočil v posebnem pismu ljubljanskemu stolnemu kapitlju, da bi moral priti na njegovo mesto duhovnik, ki je večšč slovenskega jezika, kar pa Weis ni. Medtem pa je novo imenovani vikar pri št. Rupertu Nikolaj Weis dal dne 8. junija 1722 ljubljanskemu stolnemu kapitlju pismeno izjavo in obljubo, da bo, ker je večšč slovenskega jezika (*Slavonicae linguae peritus*) osebe, ki ne znajo nemški, vedno spovedoval v slovenskem jeziku.⁴⁰

Primeri vikarjev Pistla in Weisa nam dokazujeta, da je pripadalo avtohtono prebivalstvo župnije št. Rupert po večini slovenski narodni skupnosti, pa tudi fužinarji, ki jih je v tem času naselil zakupnik železarne na Jezernici (Seebach), so bili brez izjeme slovenske narodnosti. Tu naj bo na kratko podana zgodovina kraja Jezernica, kakor jo je opisal koroški zgodovinar Walter Fresacher:⁴¹

»Vzhodno od mesta Beljaka teče potok Jezernica, ki izvira iz Osojskega jezera in ki se izteka pri sv. Magdaleni v Dravo; po tem potoku je tudi današnji kraj Jezernica dobil svoje ime. Potok Jezernica sprejema na svojem desnem bregu Trebinjski potok kot svoj pritok, ki ga na kratko imenujejo 'Trebinjica'. Kraj Jezernica ni bil nikoli načrtno naseljen, temveč je nastajal sčasoma; manjka mu izrazito središče — le v Spodnji Jezernici leži nekaj hiš bližje skupaj — in ni imel oziroma nima nobenega božjega hrama.

Vso Jezernico je imel prvotno v lasti benediktinski samostan na Osojah, dne 25. 7. 1351 pa je takratni deželni knez vojvoda Albrecht dobil od samostana Osoje v last hrib Landskron ter nekaj zemljišč v vasi Gradišče (Gratschach).

⁴⁰ KALj., fasc. 176/29 in 30.

⁴¹ Walter Fresacher, Seebach bei Villach — Eine Siedlungsgeschichte — Neues aus Alt-Villach, 9/10 zvezek 1972/1973, str. 57 ss.

Leta 1542 je gospostvo Landskron prišlo po kupu v last Krištofa Khevenhüllerja; ta rodbina je grad in gospostvo dogradila. Krištof Khevenhüller je dne 25. januarja 1546 od kralja Ferdinanda I. izposloval dovoljenje, da na svojih zemljiščih in ob vodi, ki se imenuje Jezernica, ki pripadajo gradu in gosposčini Landskron, postavi mlin, fužine, žebelarne in žičarne ter slične delavnice in male železarne. Dne 6. decembra 1622 je vdova po grofu Jerneju Khevenhüllerju Regina dala kot varuhinja svojega mladoletnega sina Ivana fužine na Jezernici v zakup beljaškemu meščanu žigi Rossbacherju.

Ko je grof Ivan Khevenhüller moral leta 1629 zapustiti kot protestant vse avstrijske dežele, je prišel grad in gospostvo Landskron ter z njim tudi fužine na Jezernici v last družine grofov Dietrichstein. Dne 11. 10. 1720 je dobil fužine na Jezernici v zakup beljaški meščan in trgovec Jurij Žiga Seidner, član notranjega sveta mesta Beljak. Listine o tej zakupni pravici je izstavil dne 3. decembra 1721 grof Karl Ludvik Dietrichstein »für den wohledlen, festen Herrn Georg Siegmund Seidner.«

Novi zakupnik Seidner je dal na pol podrte fužine na Jezernici na novo postaviti in je v to svrhu najel 140 fužinarjev iz drugih krajev slovenskega ozemlja. Ko je vikar v št. Rupertu Janez Adam Pistl postal leta 1722 vikar in škofijski komisar v Šmiklavžu v predmestju Beljaka, je Jurij Žiga Seidner naslovil na stolni kapitelj v Ljubljano pismo prošnjo, naj na njegovo mesto v št. Rupertu nastavi duhovnika, ki zna slovensko: »...weilen in besagter Pfarrr sehr viele Nagelschmiede und Hamerarbeiter wie auch andere mehr der teutschen sprach ganz ohnkündige sich befinden... es ist auch zu bedauern, dass niemand derselben Jugend, welche gleich ihrer Eltern ganz windisch, mit den höchstnötigsten glaubenssachen unterweist, sondern wie das unvernünftige vieh aufwächst...« (...ker v tej župniji živi mnogo žebjarjev in fužinarjev ter drugih oseb, ki so nemškega jezika popolnoma nevešči... tudi je obžalovanja vredno, da njihove mladine, ki je kakor njihovi starši skozi in skozi slovenska, nihče ne poučuje v prepotrebni verskih zadevah, temveč dorašča kakor nespametna živina...).⁴²

V župni cerkvi sv. Jakoba v Beljaku je med nagrobnimi spomeniki tudi nagrobni kamen beljaškega meščana Jurija Žige Seidnerja.

Leta 1730 je ljubljanski škof Žiga Feliks poslal ljubljanskega kanonika Antona Lachnerja s spremnim pismom z dne 20. junija na vizitacijo župnij beljaškega cerkvenega okrožja. Imenovani kanonik je to vizitacijo izvršil v dneh od 6. do 9. julija. Zapisniki te vizitacije zajemajo v glavnem podatke o stanju cerkvenega inventarja, za našo razpravo pa je najbolj zanimivo, da je vizitator pri vseh štirih župnijah, to je v Skočidolu, Lipi, Dvoru in št. Rupertu dal poudarek na to, da mora tamkajšnji župnik biti več slovenskega jezika (»parochus loci debet esse Linguae Sclavonicae gnarus«). Pri župniji št. Rupert je vizitator ugotovil, da je bil vikar Weis prezentiran od ljubljanskega stolnega kapitlja, ki ima prezentacijsko pravico alternativno z gospostvom Landskron. Po izjavi vikarja Weisa ima cerkev v št. Rupertu 24 goldinarjev v denarju, ki jih v posebni skrinjici hrani oskrbnik gradu Landskron Jožef Anton Aichelberger.

Vikar Nikolaj Weis je več kot 20 let župnikoval v št. Rupertu, kjer je je še leta 1746 listinsko izkazan kot vikar v št. Rupertu. V letu 1750 pa je kot šentrupertski vikar izkazan novi vikar Janez Krstnik Miller,⁴³ ki je potem leta 1754 postal vikar pri Šmiklavžu v predmestju Beljaka. Za svojega

⁴² KALj., fasc. 176/29.

⁴³ KALj., fasc. 177/11.

naslednika je priporočal kaplana v Tinjah Valentina Lieskonigga, ki je »spošтовanja vreden ter expertus et probatus Slavonicus (izkušen in cenjen Slovenec)«. Grof Dietrichstein pa je prezentiral na to mesto dne 5. 10. 1754 duhovnika Jožefa pl. Aichelberg, ki ga je potem stolni kapitelj v Ljubljani postavil za vikarja v št. Rupertu.⁴⁴

Ko je vikar Jožef pl. Aichelberg postal leta 1763 vikar mestne župnije Pliberk v Podjuni, je bil na njegovo mesto postavljen za vikarja v št. Rupertu Jakob Müller, ki je bil poprej devet let kaplan pri šmiklavžu v predmestju Beljaka.⁴⁵ Ta vikar je šele leta 1767 izstavil reverz o svoji nastavitvi in istočasno sestavil inventar o župnem premoženju, pri čemer je ugotovil, da je župnišče v zelo slabem stanju; ko so zidarji hoteli popraviti stranišče, se je podrla cela stena. Vikar Jakob Müller je bil imenovan leta 1774 za vikarja in škofijskega komisarja pri šmiklavžu v Beljaku; na njegovo mesto je prišel v št. Rupert Markus Reauc, ki je dne 14. 2. 1774 izstavil reverzalije o svoji nastavitvi.⁴⁶

V naslednjem bo za župnijo št. Rupert prikazana tabela o gibanju prebivalstva, ki pa je za to župnijo izpadla zelo skromno:

Letnica	Communi- cantes	Non commu- nicantes	Skupno	Rojstva	Poroke	Smrti
1667			okoli 1000			
1712			1147			
1746	936	305	1241	31	13	46
1754			1191			
1759	1136	229	1365	52	18	103
1782			1247			

V seznamu za leto 1746 je vikar Nikolaj Weis izkazal med 31 novorojenčki 25 zakonskih in 6 izvenzakonskih otrok, med 46 umrlimi osebami pa 19 odraslih in 27 otrok, kar nam dokazuje pomanjkljivo zdravstveno zaščito tedanje dobe. Za leto 1759 pa je v tej župniji izkazano dvakrat toliko umrlih oseb kakor je bilo na novo rojenih.

Ko ob koncu analiziramo družbeno-politične, gospodarske, socialne, kulturne in narodnostne prilike v župniji št. Rupert od 15. do 18. stoletja, pridemo do zaključka, da so bile te prilike slične kot v vseh drugih do sedaj opisanih koroških župnijah, ki so spadale pod jurisdikcijo ljubljanske škofije. Morda je razmerje tlačnega kmeta do graščaka prišlo v tej župniji do vidnejšega izraza, ker se je nahajal v središču te župnije sedež gospodstva v gradu Landskron. To se je v našem primeru pokazalo posebno v času reformacije in protireformacije. Ferdo Gestrin opisuje vzroke prestopa plemičev v protestantsko vero takole:⁴⁷ »Vse te razmere v cerkvi in njeno veliko bogastvo, zlasti ogromna zemljiška posest, so pri vseh razredih naše družbe povzročile velik odpor. Plemstvo je hotelo povečati svojo gospodarsko moč na račun cerkvene posesti in vrstè se primeri prilaščanja cerkvene zemlje, kar olajšujejo patronatske, odvetniške in prezentacijske pravice v njegovih rokah. Ta težnja je bila glavni vzrok, da je poleg borbe proti deželnemu knezu vodil plemstvo v reformacijo.« Ta pojav smo lahko zasledili tudi pri lastnikih gradu in gospodstva Landskron, članih družine Kheven-

⁴⁴ KALj., fasc. 213/5 in 177/18.

⁴⁵ KALj., fasc. 214/4.

⁴⁶ KALj., fasc. 177/21.

⁴⁷ Ferdo Gestrin, Družbeni razredi na Slovenskem in reformacija, Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 28.

hüller. Že Krištof, ki je leta 1542 kupil grad Landskron, je prestopil v protestantsko vero, njegov naslednik Jernej pa je kot protestant odstavljaj katoliške vikarje na župnijah beljaškega cerkvenega okrožja in je na njihova mesta postavljaj evangeličanske predikante, po njegovi smrti pa je takratni oskrbnik gradu in gospostva Landskron Krištof Schneeweiss od podložnikov župne cerkve v št. Rupertu zahteval, da so prišli na grad delat roboto, kar je bilo v diametralnem nasprotju s cesarskimi privilegiji, ki so ščitili cerkvene ustanove pred samovoljo fevdalcev, imetnikom pravice do odvetništva nad župnijami beljaškega cerkvenega okrožja. Oskrbnik Schneeweiss je, kakor smo videli, večkrat zaprl vhod v župnišče vikarjem, ki niso bili prezentirani od strani lastnika gradu Landskron. Protestantizem pa se je št. Rupertu in okolici tudi v dobi protireformacije tako ukoreninil, da je veliko število prebivalstva obdržalo novo vero v ilegali in je tu nastala, kakor smo videli, za časa cesarja Jožefa II. ena prvih in največjih protestantskih župnij na Koroškem.

V narodnostnem pogledu nam listinski dokazi o tem, da so zahtevali od vikarjev župnije št. Rupert popolno znanje slovenskega jezika, dokazujejo, da je večina prebivalstva te župnije pripadala slovenski narodnosti. To pa nam tudi dokazuje, da je ob koncu 18. stoletja potekala slovensko-nemška jezikovna meja na Koroškem še precej bolj na severu. Beljaški meščan Seldner, ki je bil po priimku sodeč brez dvoma pripadnik nemške narodnosti, je zahteval za župnijo št. Rupert slovenskega duhovnika.

Kraj št. Rupert pa je za nas Slovence pomemben tudi zato, ker je v prvi polovici 19. stoletja tam župnikoval brat našega pesnika Prešerna in je pri njem živela Prešernova mati, ki je tam umrla in je tam pokopana.

Zusammenfassung

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE VON ŠENTRUPERT PRI BELJAKU (ST. RUPRECHT B. VILLACH)

In der Gründungsurkunde des Laibacher Bistums durch Kaiser Friedrich III. aus dem Jahre 1461 wurden diesem Bistum auch fünf Pfarren des Villacher Kirchenkreises zugeteilt mit dem Vermerk, dass die Einkünfte dieser Pfarren der Mensa des Domkapitels angehören. Es waren dies folgende fünf Pfarren: St. Nikolai in der unteren Vorstadt Villachs (Sv. Nikolaj v spodnjem predmestju Beljaka), St. Ruprecht am Moos (št. Rupert na Blatu), Gottestal (Skočidol), Lind ob Velden (Lipa nad Vrbo) und Kranzelhoffen (Dvor nad Vrbo).

In der vorstehenden Abhandlung werden die geschichtlichen Begebenheiten in der Pfarre St. Ruprecht am Moos aus den Jahren 1461 bis 1787 geschildert, wie sie uns aus der Urkundensammlung des bischöflichen bzw. des Kapitelsarchivs des Bistums Laibach ersichtlich sind. Der Sitz der Urfarre des Villacher Kirchenkreises befand sich ursprünglich in St. Ruprecht am Moos, wurde aber schon vor dem Jahre 1461 nach Villach versetzt und spielte die Pfarre St. Nikolai in der Vorstadt Villachs die Rolle der Hauptpfarre des Villacher Kirchenkreises in den Jahren von 1461 bis 1787.

Die Vogteirechte über alle fünf Pfarren des Villacher Kirchenkreises übten seit altersher die jeweiligen Eigentümer des Schlosses und der Herrschaft Landskron aus, die auch die Patronatsrechte in der Pfarre St. Ruprecht alternativ mit dem Laibacher Domkapitel teilten. Da sich die Burg Landskron in der unmittelbaren Nähe des Dorfes St. Ruprecht befand, bekamen insbesondere die Vikare der Pfarre St. Ruprecht die harte Hand des Vogteiherren zu spüren. Dies geschah besonders in der Zeit der Kirchenreformation des 16. Jahrhunderts. Das Schloss und die Herrschaft Landskron kamen im Jahre 1542 durch Kauf in die Hände der Familie Khevenhüller. Schon der Käufer des Schlosses Graf Christoph Khevenhüller war ein Anhänger der neuen Lehre, seine Nachfolger, die Grafen Bartolomäus und Hans K. waren fanatische Protestanten, die ihre Vogteirechte ausnützten,

dass sie die katholischen Priester an den Pfarren des Villacher Kirchenkreises absetzten und lutheranische Predikanten an ihre Stelle setzten, die Einkünfte den katholischen Priestern schmälerten, aber auch auf die bauerliche Landbevölkerung einwirkten, dass fast die Hälfte dieser Bevölkerung zur protestantischen Religion übertrat und sie auch noch nach der Gegenreformation beibehielt, da bekanntlich infolge der Kirchenreformen Kaiser Josefs II. hier im Jahre 1788 die erste evangelische Kirchengemeinde Kärntens entstand. Auch zur Zeit der Gegenreformation kam es in der Pfarre St. Ruprecht noch lange zu keinem friedlichen Zusammenleben in Glaubenssachen, da der damalige Verwalter der Schlosses und der Herrschaft Landskron, Christoph Schneeweiss, der mehr als 30 Jahre dieses Amt innehatte und ein verbissener Protestant war, allerlei Zwistigkeiten hervorrief und auch nicht dem Rufe der Gegenreformationskommission in Graz folgte und nicht zum Verhöre nach Graz reisen wollte. Er musste aber mitsamt seinem Herrn, dem Grafen Hans Khevebhüller, im Jahre 1629 alle österreichischen Länder verlassen und emigrieren.

In nationaler Hinsicht wurde der Beweis erbracht, dass die Mehrzahl der Bevölkerung bis zu Ende des 18. Jahrhunderts der slovenischen Volksgruppe zugehörte, da bei Neubesetzungen der Pfarren von den Ansuchern stets verlangt wurde, dass sie der slovenischen Sprache mächtig waren. Als im Jahre 1720 der Villacher Bürger und Kaufmann Georg Siegmund Seidner das Hammerwerk in Seebach (Jezernica) vom damaligen Eigentümer des Schlosses und der Herrschaft Landskron, dem Grafen Karl Ludwig von Dietrichstein, in Pacht nahm, schrieb er bei der Neubesetzung der Pfarrstelle in St. Ruprecht im Jahre 1722 an das Laibacher Domkapitel einen langen Brief, in dem er verlangte, dass an die Stelle des jetzigen Vikars ein slovenischer Vikar angestellt werde und schrieb unter anderem: »...weilen in besagter Pfarr sehr viele Nagelschmiede und Hamerarbeiter wie auch andere mehr der Teutschen sprach ganz ohnkündige sich befinden... es ist auch zu bedauern, dass niemand derselben Jugend, welche gleich ihrer Eltern ganz windisch, mit den höchstnötigsten glaubenssachen unterweist, sondern wie das unvernünftige vieh aufwächst...« Seidner, der seinem Beinamen nach ohne Zweifel der deutschen Volksgruppe angehörte, verlangte also von der Kirchenbehörde die Anstellung eines slovenischen Priesters. Die deutschslovenische Sprachgrenze in Kärnten verlief ins 19. Jahrhundert hinein noch weit nördlich der als heute.

Komisija za ekonomsko zgodovino Jugoslavije pri Zvezi društev zgodovinarjev Jugoslavije je doslej izdala tri številke specializirane revije

ACTA HISTORICO-OECONOMICA IUGOSLAVIAE

Interesente vabimo, da jo naročijo pri Školski knjigi, 41000 Zagreb, Masarykova 28.

V kratkem izide prihodnja številka revije, ki bo posvečena zgodovini prometa v jugoslovanskih pokrajinah in bo objavila gradivo ljubljanske okrogle mize jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev.